

DRUHÁ PŘEDNÁŠKA

Dornach, 25. července 1922

První pojmy, názory, které si budeme muset utvořit právě na poli národohospodářském, budou muset být poněkud komplikované, a to z jednoho zcela věcného důvodu. Musíte si představit, že národní hospodářství, byť je i budeme pojímat jako hospodářství světové, je v neustálém pohybu, že – abych tak řekl – jako krev protéká člověkem, tak protékají statky jakožto zboží všemi možnými cestami národohospodářským tělem. Za nejdůležitější v tomto národohospodářském procesu pak přitom musíme považovat to, co se odehrává mezi koupí a prodejem. Přinejmenším to musí platit pro dnešní národní hospodářství. Ať už se jinak jedná o cokoli – a my budeme mluvit o nejrůznějších impulzech, které jsou v národohospodářském těle obsaženy – ať už se jedná o cokoli, národní hospodářství se člověka týká tehdy, jestliže chce něco prodat nebo koupit. Co se odehrává mezi kupujícím a prodávajícím, je to, k čemu nakonec veškeré instinktivní myšlení každého naivního člověka o národním hospodářství směřuje, v čem vrcholí a na čem v podstatě všechno záleží.

Jenom si tedy vezměte to, co se uplatňuje, přichází-li v rámci národohospodářské cirkulace v úvahu koupě a prodej. To, na čem člověku záleží, je cena nějakého zboží, nějakého statku. Otázka ceny je konec konců onou otázkou, ke které ty nejdůležitější národohospodářské úvahy musí směřovat; neboť v ceně vrcholí všechno, co z impulzů a sil v národním hospodářství vlastně působí. Budeme se tedy muset do jisté míry podívat nejprve na problém ceny; ovšem problém ceny není problém, který by byl zrovna jednoduchý. Stačí, když si vzpomenete na ten nejjednodušší případ: Na jednom místě, na mís-

tě A, budeme mít nějaké zboží. To zboží má na tomto místě A určitou, konkrétní cenu. Zboží se tu nakoupí a je transportováno dál. Je třeba usilovat o to, aby pak k oné ceně přibylo to, co bylo nutné zaplatit za dopravu na druhé místo, na místo B. Cena se během cirkulace mění. To je ten nejjednodušší, abych tak řekl nejvšednější příklad. Ale existují samozřejmě mnohem komplikovanější případy.

Dejme tomu, že takový dům v nějakém větším městě stojí v nějaké době tolik a tolik peněz. Za 15 let stojí tentýž dům možná šestkrát nebo osmkrát tolik. A přitom vůbec nemusíme, když o tomto zvyšování ceny mluvíme, myslet na to, že by snad hlavní příčina spočívala ve znehodnocování peněz. S tím vůbec nebudeme počítat. Zvýšení ceny může spočívat jednoduše v tom, že mezitím se kolem dokola postavilo mnoho jiných domů, v blízkosti stojí jiné budovy, které obzvlášť zvyšují hodnotu tohoto domu. Ono to může klidně záležet na deseti, patnácti dalších okolnostech, že tento dům stoupl v ceně. Vlastně nejsme nikdy schopni říci v jednotlivém případě něco obecného, například to, že u domů nebo u železářského zboží nebo u obilí je možné určit pro nějaké místo na základě nějakých podmínek jednoznačně cenu.

Zpočátku nemůžeme vlastně říci o mnoho víc než to, že musíme pozorovat, jak cena kolísá s místem a s časem. Možná, že bychom mohli sledovat jednotlivé z podmínek, podle nichž se na nějakém konkrétním místě objeví cena právě taková, jaká je. Ale nějaká obecná definice, jak se cena jaksí skládá dohromady, taková definice nemůže existovat, taková definice je vlastně nemožná. Proto to musí být pokaždé velice překvapivé, že v běžných národohospodářských dílech se setkáváme s tím, že se o ceně mluví, jako by se cena dala definovat. Cena se nedá definovat; neboť cena je všude konkrétní a s každou definicí je právě u národohospodářských věcí

dáno vlastně něco, co tuto věc nevystihuje dokonce ani jen přibližně.

Podívejte se, já jsem například zažil jednou takovýto případ. V jedné oblasti budou skutečně levné pozemky. Někjaká společnost bude mít ve svém středu značně slavného člověka. Tato společnost si nyní koupí všechny ty levné pozemky a přiměje onoho slavného muže, aby si v tomto kraji postavil dům. Pak se pozemky nabídnou ke koupi. Jsou nabízeny ke koupi za podstatně dražší peníze, než byly koupeny, pouze proto, že onoho slavného muže přiměli, aby si tam postavil dům.

Z toho vidíte, na jak neurčitých podmínkách závisí cena nějaké věci v národohospodářském procesu. Samozřejmě můžete nyní říci: No ano, ale takové věci je třeba regulovat. Pozemkoví reformátoři a podobní lidé se proti takovým věcem vzpírají, chtějí jistým způsobem stanovit jakousi spravedlivou cenu pro ty věci pomocí všelijakých regulačních opatření. Možné to je; ale národohospodářsky myšleno se tím cena nezmění. Je možné například, řekněme, když se něco takového stane a pozemky se pak prodávají draž, pak je možné zase těm lidem peníze odebrat ve formě vysoké pozemkové daně. To, co přebývá, si potom strčí do kapsy stát. Skutečnost jsme tím však přece nijak neuchopili. Ve skutečnosti ta věc přesto podražila. Můžete tedy sáhnout po protiopatřeních, ta však věc pouze kašírují. Vždyť cena je přece to, kolik by to dělalo bez těchto opatření. Dělá se tu jen jakýsi přesun; a to není národohospodářsky myšleno, když se řekne, že za deset let se pozemky nezdražily, jestliže člověk tu věc kašíroval regulačními opatřeními. Jedná se o to, že národní hospodářství musí stát oběma nohama ve skutečnosti a že se v národním hospodářství dá mluvit vždy jen o poměrech, které panují právě v tom určitém období a právě tam, kde se o nich mluví. Že tyto věci mohou být jiné, to pak přirozeně vyplyne pro toho, kdo bude chtít pokrok lid-

stva; nejprve je ale třeba pozorovat věci v jejich okamžité skutečnosti. Z toho uvidíte, jak je vlastně nemožné dostat se k něčemu takovému, jako je ten nejdůležitější pojem v národohospodářství – k ceně – a tuto cenu chtít uchopit ostře vymezeným pojmem. Takto se v národohospodářské nauce k ničemu nedospěje. Tady je nutné vydat se úplně jinými cestami. Je třeba pozorovat národohospodářský proces samotný.

Přesto je problém ceny problémem nejdůležitějším a my za tímto problémem musíme jít, musíme se tedy blíže podívat na národohospodářský proces a pokusit se o to, abychom takřikajíc odhalili onen bod, kde někdy nebo nějak se na základě národohospodářských poměrů utvoří cena nějaké věci.

Budete-li nyní sledovat běžné národohospodářské teorie, najdete tam obvykle zaznamenané tři faktory, jejichž vzájemným působením se má odehrávat veškeré národní hospodářství. Najdete tam, přírodu, lidskou práci a kapitál. Jistě, ono se dá zpočátku říci: Sledujeme-li národohospodářský proces, najdeme v jeho průběhu to, co pochází z přírody, to, čeho se dosahuje lidskou prací, a to, co je podnikáno nebo pořádáno prostřednictvím kapitálu. Pokud ale budeme takto – abych tak řekl – jednoduše vedle sebe pozorovat přírodu, práci a kapitál, neuchopíme národohospodářský proces živě. Člověk je právě takovým způsobem pohledu veden k těm nejrůznějším jednostrannostem. A to ukazuje historie národohospodářských teorií. Zatímco se jedni domnívají, že veškerá hodnota spočívá v přírodě a lidskou prací k hmotě přírodních objektů už vlastně žádná zvláštní hodnota nepřibývá, jsou jiní toho názoru, že vlastně veškerá národohospodářská hodnota je nějakému statku, nějakému zboží vtisknuta, jak se také říká, vkrytalizovanou prací. A zase, v okamžiku, kdy vedle sebe postavíte kapitál a práci, tak na jednu stranu zjistíte, že lidé říkají: Je to vlastně jen a pouze kapitál, který umožňuje práci a mzda za

práci se platí z kapitálové masy. Na druhé straně pak můžete slyšet: Nikoli, všechno, co vytváří hodnoty, je práce a to, čeho dosahuje kapitál, je jen nadhodnota odebraná z výsledku práce.

Ta věc se má tak: Díváme-li se na to z jednoho hlediska, má pravdu jeden; díváme-li se na to z hlediska druhého, má pravdu druhý. Člověku vlastně připadá takový pohled vzhledem k realitě opravdu jako některá účetnictví: Dá-li se nějaká položka sem, vyjde toto, dá-li se tam, vyjde něco jiného atakdále. Ono se dá docela dobře mluvit se zdánlivě silnými argumenty o nadhodnotě, která se vlastně odebírá ze mzdy a kterou si kapitalista přivlastňuje. Se zrovna tak dobrými argumenty se dá mluvit o tom, že vlastně v národohospodářských souvislostech náleží všechno kapitalistovi a své dělníky on platí jen z toho, co může na mzdu použít. Pro obojí existují velice dobré a také velice špatné argumenty. Všechny tyto úvahy totiž vlastně vůbec nemohou proniknout k národohospodářské skutečnosti. Tyto úvahy jsou dobré jako východiska pro agitaci, ale nejsou v žádném případě ničím, co by jakkoli přicházelo v úvahu v seriózní národohospodářské teorii. Musí tu být nejprve jiná východiska, chceme-li vůbec s jistým právem mluvit o dalším vývoji národohospodářského organismu. Ano, samozřejmě, do určité míry jsou všechna taková tvrzení i oprávněná; a jestliže například *Adam Smith* vidí v práci, která se na něco vynaloží, onen vlastní prapůvodní hodnototvorný faktor, dají se samozřejmě i pro to předložit mimořádně dobré argumenty. Člověk takového formátu, jako byl *Adam Smith*, ten přece jen nemyslel nesmyslně; ale zase se tu vychází z jakéhosi přesvědčení, že se tady dá zachytit něco, co se nehýbe, že se to dá definovat, zatímco v národohospodářském procesu je všechno v neustálém pohybu. Je poměrně jednoduché vytvořit pojmy o přírodních jevech, dokonce i o těch nejkomplikovanějších, oproti těm názorům, které jsou zapotřebí pro národohospodářskou

teorii. Nekonečně komplikovanější, labilnější, proměnlivější jsou jevy v národohospodářství než v přírodě, mnohem nestálější, mnohem méně uchopitelné nějakými určitými pojmy.

Tady je třeba přijít se zcela jinou metodou. Tato metoda pro vás bude obtížná jen v několika prvních hodinách; uvidíte ale, že z ní vyplyne to, co se dá vzít za základ skutečné národohospodářské teorie. Můžeme říci, že do tohoto národohospodářského procesu, kterým se chceme zabývat, vstupuje příroda, lidská práce a – tedy na první pohled, budeme-li brát v úvahu čistě vnější stránku národního hospodářství – kapitál. Na první pohled!

Nyní však, podíváme-li se hned na to, co máme uprostřed, na lidskou práci, pokusme se vytvořit si názor tím, že půjdeme dolů – už včera jsem to naznačil – do oblasti zvířat a místo na národní hospodářství se podívejme na vrabčí, vlaštovčí hospodářství. Ano, tady je příroda základnou pro hospodářství. I vrabec musí vykonávat určitý druh práce. Musí přinejmenším poskakovat a doskákat tam, kde najde své zrnko – a že se někdy pěkně naskáče, než to své zrnko najde. Vlaštovka, která si staví hnízdo, musí také vykonávat určitý druh práce. I ta vlaštovka se má co ohánět. Přesto v národohospodářském smyslu to nemůžeme nazývat prací. V našich národohospodářských úvahách se nedostaneme dále, budeme-li to nazývat prací; neboť podíváme-li se na to blíže, pak musíme říci, že vrabec nebo vlaštovka jsou vlastně utváření přesně tak, že to, co musí udělat, aby si našli potravu, že právě to dělají. Nemohli by být vůbec zdraví, kdyby se nemohli pohybovat tímto způsobem. Je to pokračováním jejich ústrojnosti, která k nim patří, jako mají nohy nebo křídla. Takže v tomto případě vlastně vůbec nemusíme přihlížet k tomu, co zde můžeme nazvat prací zdánlivou, chceme-li utvořit národohospodářské pojmy. Tam, kde je bezprostředně brána příroda a jednotlivá bytost vykonává odpovídající zdánli-

vou práci pouze za tím účelem, aby uspokojila sebe a své nejbližší, tam musíme tuto zdánlivou práci vlastně tehdy odečíst, chceme-li určit to, co je v národohospodářském smyslu hodnotou, co je hodnota. A o to nám nejprve půjde, abychom se přiblížili k náhledu* na národohospodářskou hodnotu.

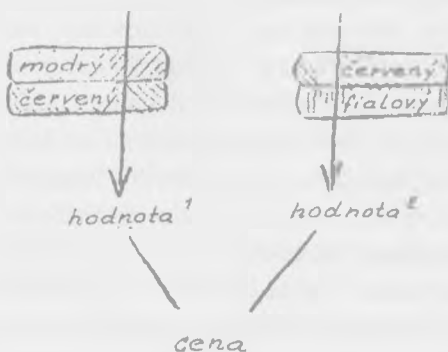
Když se tedy porozhlédneme v hospodářství zvířat, pak můžeme pouze říci: Toto hospodářství je takové, že hodnoty pro ně tvoří jediné příroda sama. Hodnoty tvoří pro hospodářství zvířat jediné příroda sama. Nyní však, v okamžiku, kdy půjdeme nahoru k člověku, to znamená k národohospodářství, budeme mít ovšem ze strany přírody východisko přírodní hodnoty; ale v okamžiku, kdy se lidé nestarají pouze o sebe a své nejbližší, nýbrž kdy se starají o sebe navzájem, přichází ovšem ihned v úvahu to, co je lidskou prací. Také to, co člověk musí dělat ve chvíli, kdy nepoužívá přírodní produkty pouze pro sebe, ale kdy je v nějakém vztahu s jinými lidmi a vyměňuje si s nimi zboží, také to se stává vzhledem k přírodě prací. A zde máme jednu stranu hodnoty v národním hospodářství. Tato jedna strana vzniká tím, že je na přírodní produkty vynakládána lidská práce a my zde v národohospodářské cirkulaci máme před sebou přírodní produkty změněné lidskou prací. Tady vlastně teprve vzniká skutečná národohospodářská hodnota. Dokud je přírodní produkt na svém nalezišti, nedotčen, potud nemá žádnou jinou hodnotu než tu, kterou má také například pro zvíře. V okamžiku, kdy uděláte první krok, abyste přírodní produkt začlenili do procesu národohospodářské cirkulace, začíná skrze onen změněný přírodní produkt národohospodářská hodnota. V tomto případě můžeme tuto národohospodářskou hodnotu charakterizovat tím, že vyslovíme větu: Národohospodářská hodnota z této strany je přírodní produkt,

---

* v něm. orig. *die Anschauung* – pozn. rh

změněný lidskou prací. Jestli tato lidská práce spočívá v tom, že kopeme, sekáme nebo že přenášíme přírodní produkt z jednoho místa na druhé, to na věci nic nemění. Chceme-li nejprve určit hodnotu všeobecně, pak musíme říci: Tvorba hodnoty je lidská práce, která přírodní produkt mění tak, že může přejít do procesu národohospodářské cirkulace.

Jestliže se na to blíže podíváte, pak budete rovnou mít to, co je u hodnoty statku cirkulujícího v národním hospodářství zcela nestálé. Neboť práce, která je vynakládána na národohospodářský statek, je něco neustále přítomného. Takže vlastně vůbec nemůžete říci, co je hodnota, nýbrž můžete pouze říci: Hodnota se objevuje na určitém místě v určitém čase, když lidská práce proměňuje přírodní produkt. Tady se objevuje hodnota. My teď nemůžeme a ani nechceme hodnotu vůbec definovat, ale chceme jen poukázat na místo, kde se hodnota objevuje. To bych vám chtěl schematicky znázornit. Chtěl bych vám to schematicky znázornit tak, že vám řeknu: Svým způsobem v pozadí máme přírodu (*viz nákres, levá část*);

a dále máme k přírodě přístupující lidskou práci; a to, co se objevuje jakoby vzájemným působením přírody a lidské práce, co se tady stává viditelným, to je hodnota z té jedné strany.

Ono to naprosto nebude nesprávným obrazem, řeknete-li si například: Podíváte se na nějakou černou plochu, na něco černého skrze něco světlého – uvidíte to modré. Ale podle toho, je-li to světlé silnější nebo tenčí, je to různě modré. Podle toho, jak to posunujete, je to různě syté. Je to proměnlivé. A tak je hodnota v národním hospodářství, která vlastně není nic jiného než projev přírody skrze lidskou práci, všude proměnlivá.

S těmito věcmi nezískáme zpočátku nic víc než několik abstraktních pouček; ty nás však budou v příštích dnech orientovat, abychom vyhledali konkrétní věci. Nuže, na to jste bezpochyby zvyklí, že se ve všech vědách začíná tím, co je zpočátku ze všeho nejjednodušší. Podívejte, práce sama o sobě právě že nemá v národohospodářských souvislostech vůbec žádné určení. Neboť jestli nějaký člověk štípe dříví nebo si stoupne na kolo – jsou taková kola – protože je tlustý a stoupá vždy z jednoho schodku na druhý – schodek klesá dolů – jenom aby zhubl, tento člověk může vykonat stejné množství práce, jako ten, který štípe dříví. Práce, pozorovaná tak, jak ji pozoruje například *Marx*⁸, když říká, že jako ekvivalent se má hledat to, co je prací v lidském organismu spotřebováno, to je kolosální nesmysl, neboť spotřebováno bude totéž, ať už ten člověk bude poskakovat tady na tom kole nebo bude štípat dříví. V národohospodářském smyslu nezáleží na tom, co se u člověka děje. Viděli jsme přece, že národní hospodářství se dotýká toho, co národním hospodářstvím není. Z čistě národohospodářského pohledu neexistuje nejmenší oprávnění k tomu, abychom poukazovali na to, že práce – přinejmenším zpočátku, abychom národohospodářsky stanovili pojem práce – člověka opotřebovává. Ve zprostředkovaném smyslu to význam má, protože je nutné starat se zase o potřeby člověka. V tom, jakým způsobem *Marx* uvažoval, máme co dělat s kolosálním nesmyslem.

Nuže, co je tady nutné, abychom zachytili práci v národohospodářském procesu? Je tady nutné, abychom člověka nejprve vůbec nebrali v úvahu a abychom se podívali, jak práce vstupuje do národohospodářského procesu. Práce na takovémto kole do něj vůbec nevstupuje, zůstává zcela lpět na člověku; štípaní dřeva do národohospodářského procesu vstupuje. Záleží jen a pouze na tom, jak práce vstupuje do národohospodářského procesu. A tady se vlastně u všeho, co přichází v úvahu, jedná o to, že příroda je všude proměňována lidskou prací. A jen potud, pokud je příroda proměňována lidskou prací, vytváříme národohospodářské hodnoty z této jedné strany. Jestliže budeme například považovat ke svému tělesnému zdraví za správné – řekněme – pracovat na přírodě a mezitím si vždycky trošku zatancovat nebo zacvičit eurytmii, tak to lze posuzovat z jiného hlediska; ale to, co mezitím děláme, není možné označit za národohospodářskou práci a považovat to za nějakou národohospodářsky hodnototvornou činnost. Z jiné strany to hodnototvorné být může; avšak my si musíme nejprve utvořit čisté pojmy o národohospodářských hodnotách jako takových.

Nyní však existuje ještě úplně jiná možnost, aby vznikla národohospodářská hodnota. To je ta, že se díváme na práci jako takovou a nyní bereme práci nejprve jako něco daného. Pak je ovšem, jak jste právě teď viděli, tato práce zprvu něčím hospodářsky zcela neutrálním, irelevantním. Bude však v každém případě národohospodářsky hodnototvornou, budeme-li tuto práci řídit duchem, inteligencí člověka – musím tu mluvit trochu jinak než prve. Mohli byste si dokonce i v těch nejkrajnějších případech představit, že něco, co jinak vůbec není prací, je duchem člověka v práci proměňováno. Když někoho napadne, pokud to kolo používá, že si je postaví do pokoje a chce zhubnout, tak tu není přítomná žádná národohospodářská

hodnota. Když ale někdo na to kolo natáhne lano a toto lano nějak nasadí, aby pohánělo stroj, tak máte to, co vůbec žádnou práci není, pomocí ducha zhodnocené. Vedlejší efekt je ten, že onen člověk zhubne, jak chtěl; ale to, co je zde vlastně směrodatné, je to, že práci je duchem, inteligencí, uvažováním a možná i spekulací dán jistý směr, že práce jsou uvedeny do určitého vzájemného působení atakdále. Takže můžeme říci: Zde máme druhou stranu tvorby hodnot v národním hospodářství. Tam, kde práce stojí v pozadí a duch vpředu práci řídí, tam se nám práce jeví skrze ducha a vytváří opětovně národohospodářskou hodnotu.

Uvidíme, že tyto dvě strany jsou přítomné naprosto všude. Jestliže jsem zde toto schéma nakreslil tak (*viz poslední nákres, levá část*), že národohospodářská hodnota se objevuje právě tehdy, prosvítá-li nám příroda skrze práci, pak bych musel to, co jsem nyní vložil, nakreslit tak, že tady vzadu budeme mít práci a tady vpředu nejprve to, co je duchovní, co práci jistým způsobem modifikuje (*viz tentýž nákres vpravo*).

To jsou v podstatě ony dva póly národohospodářského procesu. Nenajdete žádný jiný způsob, jak se tvoří národohospodářské hodnoty. Buď je příroda modifikována prací, anebo je práce modifikována duchem, přičemž duch se mnohdy uplatňuje v kapitálových formacích, takže vzhledem k národnímu hospodářství musíme ducha hledat v konfiguraci kapitálů. Alespoň jeho vnější výraz je zde. To ale vyplyne, budeme-li studovat kapitál jako takový a potom kapitál jako peněžní prostředek.

Vidíte tedy, že nemůžeme mluvit o tom, že může vyplynout nějaká definice národohospodářské hodnoty. Vždyť si jen vzpomeňte, na čem to všechno závisí, na kolika hloupých a chytrých lidech závisí, že někde je duchem modifikována práce. Máme tady jen samé proměnlivé podmínky. To, co odpoví-

dá našemu nazírání, zde však platí vždy, totiž že hodnototvorné momenty v národohospodářském procesu musíme hledat na těchto dvou polárních protikladech.

Nuže, je-li tomu tak, pak zde máme toto: Budeme-li stát někde uvnitř v národohospodářském procesu a tento národohospodářský proces se bude odehrávat, řekněme, někde u koupě a prodeje, pak máme v koupi a prodeji v podstatě hodnotovou směnu, směnu hodnot. Nenajdete žádnou jinou směnu než směnu hodnot. Je vlastně nesprávné, mluví-li se o směně zboží. V národohospodářském procesu je statek, ať už je to modifikovaný přírodní produkt nebo modifikovaná práce, hodnotou. Co je směňováno, jsou hodnoty. Na tom záleží. Takže si tedy musíte říci: Jestliže se někde odehrává koupě a prodej, pak jsou směňovány hodnoty. A to, co nyní vzejde v národohospodářském procesu, když na sebe takřikajíc narazí hodnota s hodnotou, aby se vyměnily, to je cena. Nikdy nenajdete cenu, aby se projevila jinak, než že v národohospodářském procesu narazí hodnota na hodnotu. Proto také není vůbec možné přemýšlet o ceně, pokud se myslí třeba na směnu pouhých statků. Koupíte-li si jablko za – no, já nevím, řekněme – pět feniků, pak tedy můžete říci, že směňujete jeden statek za jiný, jablko za pět feniků. Tímto způsobem ale nikdy nedospějete k národohospodářské úvaze. Protože to jablko bylo někde utrženo, pak bylo transportováno a možná se s ním dělo ještě ledacos jiného. To je ona práce, která ho modifikovala. Nemáte zde co dělat s jablkem, ale s přírodním produktem pozměněným lidskou prací, který představuje určitou hodnotu. A v národním hospodářství musíme vždy vycházet z hodnoty. Zrovna tak máte i u těch pěti feniků co dělat s hodnotou, a nikoli se statkem; neboť těchto pět feniků je přece jen znamením pro to, že v člověku, který si to jablko musí koupit, je jiná hodnota, kterou za to vymění.

Na čem mi tedy záleží, je to, abychom se dnes dobrali poznání, že je nesprávné mluvit v národohospodářství o statcích, že jako o tom, co je elementární, musíme mluvit o hodnotách a že je nesprávné chtít pojímat cenu jinak, jiným způsobem, než že vezmeme do úvahy vzájemné působení hodnot. Hodnota proti hodnotě dává cenu. Jestliže je už cena něco nestálého, co se nedá definovat, pak ovšem, směníte-li hodnotu za hodnotu, je do jisté míry to, co ve směně vzniká jako cena, nestálé na druhou.

Ze všech těchto věcí vám ale může vyplynout, že je tedy naprosto marné chtít uchopit hodnoty a ceny, abychom pak stáli v národohospodářství na pevné půdě, a chtít snad dokonce do národohospodářského procesu zasáhnout. To, co zde přichází v úvahu, musí být něco docela jiného. To musí být za tím a také to za tím je. To ukáže velice jednoduchá úvaha.

Uvažujte se mnou: Příroda se nám jeví skrze lidskou práci. Budeme-li na nějakém místě těžit, řekněme, železo v mimořádně obtížných podmínkách, pak je to, co vyplyne jako hodnota, lidskou prací modifikovaný přírodní objekt. Jestliže se má na jiném místě produkovat železo v podmínkách snadnějších, tak může případně vyplynout zcela jiná hodnota. Vidíte tedy, že věc nemůžeme uchopit prostřednictvím hodnoty, ale toho, co leží za hodnotou. Musíme se vrátit k tomu, co hodnotu tvoří, a musíme se tu snad postupně dostat ke konstantnějším podmínkám, které se pak dají bezprostředně ovlivnit. Neboť v okamžiku, kdy jste hodnotu uvedli do národohospodářské cirkulace, musíte ji nechat ve smyslu národohospodářského procesu cirkulovat a měnit se. Právě tak, jako – když se podíváte na jemnější složení krvinky, která je jiná v hlavě a jiná v srdci a zase jiná v játrech, právě tak, jako zde nemůžete říci, že vám jde o to, najít pro krev nějakou definici – o to člověku jít nemůže, může jít jen o to, které z potravin jsou nej-

příznivější v tom či onom případě; právě tak se nikdy nemůže jednat o to, aby se pořád dokola mluvilo o hodnotě a ceně, ale jen o to, aby se šlo k prvním faktorům, k tomu faktoru, který pak, je-li správně formován, dá právě onu odpovídající cenu, která už pak bude taková sama od sebe.

Je zcela nemožné zůstat s národohospodářskou úvahou stát v oblasti definicí hodnoty nebo ceny, nýbrž je nutné vrátit se všude k tomu, co je východiskem, tedy do jisté míry k tomu, z čeho se národohospodářský proces z jedné strany napájí a čím je z druhé strany regulován, tedy k přírodě na jedné straně, k duchu na straně druhé.

To byl ten problém u všech národohospodářských teorií novější doby, že chtěly vždy nejprve uchopit to, co je nestálé. Z toho nevyplývaly pro člověka, který tu věc prohlédá, v podstatě téměř žádné definice, které by nebyly správné. To už člověk musí trefit opravdu hodně vedle, když řekne: Práce odpovídá tomu, co musí být v lidském organismu zase nahrazeno; práce je spotřebovanou látkou. To musí člověk opravdu trefit hodně vedle a nevidět ty nejobyčejnější věci. Ale jedná se o to, že i skutečně velice chytrí lidé naprosto klopytli při vytváření své národohospodářské teorie na tom, že věci, které jsou v pohybu, chtěli pozorovat v klidu. To se dá dělat u přírodních jevů, ba mnohdy dokonce musí; ale tady stačí pozorovat zcela jiným způsobem to, co je v klidu. Pozorujeme-li pohyb, tak jsme dospěli v pozorování přírody pouze k tomu, že jej pozorujeme jako složený z jednotlivých malých klidů, které pak postupují. Tím, že integrujeme, pozorujeme také pohyb jako něco, co se skládá z jednotlivých klidů.

Podle vzoru takového poznání nelze pozorovat národohospodářský proces. Takže musíme říci: To, na čem záleží, je, abychom s národohospodářskou teorií začali u způsobu, jak na jedné straně se objevuje hodnota, když je příroda proměňová-

na práci, když se na přírodu díváme skrze práci, a na druhé straně, jak se hodnota objevuje, když se na práci díváme skrze ducha. A tento dvojí vznik hodnot je polárně naprosto odlišný, tak jako je ve spektru jeden pól, světlý pól, žlutý pól odlišný od modrého, fialového pólu. Takže si už můžete zapamatovat tento obrázek: Tak jako na jedné straně se ve spektru objevují teplé barvy, tak se na jedné straně objevuje přírodní hodnota, která se bude ukazovat více ve vytváření renty, když zaznamenáváme přírodu proměněnou prací; na druhé straně se nám ukazuje více ta hodnota, která se přeměňuje v kapitál, když spatříme práci proměněnou duchem. Pak ovšem může vzniknout cena, když se hodnoty jednoho pólu setkají s hodnotami pólu druhého nebo když hodnoty jednoho pólu začnou navzájem působit. Ale pokaždé, kdy vůbec přichází tvorba cen v úvahu, je to tak, že na sebe začala navzájem působit hodnota s hodnotou. To znamená, že musíme zcela pominout všechno, co tu jinak je, samotnou látku, to všechno musíme pominout a musíme nejprve vidět, jak se hodnoty tvoří na jedné straně a jak se tvoří na straně druhé. Pak můžeme proniknout k problému ceny.

TŘETÍ PŘEDNÁŠKA

Dornach, 26. července 1922

Když se blíže podíváte na to, co jsem řekl včera, že v národohospodářství se vlastně jedná o uchopení toho nestálého, co spočívá v cirkulaci hodnot a ve vzájemném působení nestálých hodnot při utváření ceny, pak si řeknete: Bude se nejprve jednat o to, abychom zjistili, jakou musí mít vlastně národohospodářská teorie, národohospodářská věda formu; vždyť ono nestálé a proměnlivé se nedá bezprostředně zachytit. A nemá také žádný zvláštní smysl, abychom to, co je tak nestálé, chtěli bezprostředně zachytit svým pozorováním; smysl má jediné to, když toto nestálé budeme pozorovat v souvislosti s tím, co je vlastně jeho podkladem.

Ukažme si to prostřednictvím jednoho srovnání. Řekněme, že pro určité účely v životě používáme třeba takový teploměr, používáme ho, když na něm odečítáme teplotní stupně. Zvykli jsme si tyto teplotní stupně v určitém smyslu srovnávat. Hodnotíme, řekněme, teplo dvaceti stupňů vzhledem k teplu pěti-stupňovému atakdále. Můžeme si ale také vytvořit svým způsobem teplotní křivky. Například můžeme zaznamenávat teploty během zimy, můžeme zaznamenávat stoupající teploty během léta a budeme pak mít proměnlivý stav teploměru. Ale to, co je za tím, to uvidíme teprve tehdy, až se podíváme na různé podmínky, které během zimy podmiňují nižší stav tepla, během léta pak vyšší stav tepla, které v jedné oblasti podmiňují jiný stav tepla než v oblasti jiné atakdále. Budeme mít v rukou teprve tehdy něco do jisté míry reálného, jestliže ony proměnlivé stavy teploměru odvodíme z toho, co je jejich základem. Je to vlastně jen, dalo by se říci, statistický postup, pokud se stavy teploměru pouze zaznamenávají. Právě tak neděláme